

LUND UNIVERSITY

Review of Hans Krongaard Kristensen, "Øm Kloster" (2020)

Wienberg, Jes

Published in:
Kuml: Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab

2021

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Wienberg, J. (2021). Review of Hans Krongaard Kristensen, "Øm Kloster" (2020). *Kuml: Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab*, 2021, 315-318.

Total number of authors:
1

Creative Commons License:
Annan

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

undertegnende. Men *why not?* Dog har man lyst til at spørge, om den lille kronologiske diskrepans, som får Kokowski til at identificere stort set alle perler i Illerupfundet som gamle gravgaver, ikke også kan bero på andre forhold, såsom for eksempel forskellige former for cirkulation af glasperler som henholdsvis gravgaver og i økonomiske netværk.

På baggrund af det brede fokus i tidligere bind af Illeruppublikationen undrer man sig over de noget begrænsede perspektiver i forhold til andre og lignende fundkomplekser. Også i Nydam, Ejsbøl og Vimose, bare for at nævne nogle få, er der fundet smågenstande af civil karakter sammen med hærudstyr. Disse inddrages også indenfor de enkelte delafsnit. Men et mere samlet komparativt sideblik på disse pladser ville måske have åbnet for interessante perspektiver ud over konstatering af lignende fund.

Man undrer sig også over, at forfatteren konsekvent tager udgangspunkt i Ilkjærs tese om, at Illerup A repræsenterer en hærstyrke fra Norge. Selvom man selvfølgelig ikke kan afvise Norge som oprindelsesområde af Illeruphæren, er der over de seneste år blevet åbnet for andre fortolkningsmuligheder. Ikke mindst Andreas Rau har overbevisende argumenteret for Illeruphærens oprindelse i det sydiskandinaviske, formentlig Danmark, hvilket også underbygges af strontiumanalyser. Ligeledes kan man forestille sig en mere heterogen sammensætning af hærstyrken, med kontingenter af krigere af meget forskellig herkomst. Kokowski kommer dog på intet tidspunkt ind på dette spørgsmål. Og dette kan undre, idet de mange smågenstande af civil karakter kunne have en særlig relevans i denne diskussion. I hvert fald for undertegnede underbygger Kokowskis resultater faktisk en nyfortolkning af Illeruphærens oprindelse, ikke i det fjerne Norge, men et sted i Sydiskandinavien, og dermed noget tæt-

tere på de plyndringsområder, som giver sig til kende ifølge Kokowskis analyser.

Alt i alt er 15. bind i Illeruppublikationen endnu et relevant værk i den afsluttende fremlæggelse af det fascinerende Illerupfund. Det væsentligste resultat er et indblik i Illeruphærens mulige færden. Om Kokowski's konklusioner i forhold til dette står til troende må vise sig. Blot ærgerligt at bogen – ligesom resten af bindene i Illeruppublikationsrækken – nok ikke i særlig høj grad vil blive læst udenfor Tyskland.

Andres S. Dobat
Afdelingen for Arkæologi
og Kulturarvsstudier
Aarhus Universitet

Hans Krongaard Kristensen: *Øm Kloster*. Museum Skanderborg/ Jysk Arkæologisk Selskabs skrifter 111. Højbjerg 2020. 386 sider. ISBN 978-87-93423-48-0. Pris: 350 DKK.

Klostre i det middelalderlige Danmark (2013), *Franciskanerklostret i Horsens* (2016), *Tivlum Kloster* (2017), *Mariager Kloster* (2018), nu *Øm Kloster* (2020) – og en bog om Asmild Kirke og Kloster er i skrivende stund på vej. Efter sin pension som universitetslektor har Danmarks ledende klosterarkæolog, Hans Krongaard Kristensen, kastet sig ud i en massiv produktion af monografier, dels et oversigtsværk over de danske klostre, dels en serie af indgående præsentationer af udvalgte klostre. Bøgerne er alle udkommet hos Jysk Arkæologisk Selskab i samarbejde med Aarhus Universitetsforlag, senest også Museum Skanderborg. Det handler om et eksklusivt boghåndværk med indbundne og rigt illustrerede bøger i stort format med tospaltet tekst.

Turen er altså kommet til cistercienserklostret Øm i Midtjylland, som blev beordret nedrevet af Frederik II i 1561. Klosters tidlige historie er relativt velkendt,

da der findes en bevaret klosterkrønike. Vi ved således, hvordan man først blev tilbudt jord i Sabro, hvilket blev afslået. Man etablerede sig i stedet i Sminge i 1165, flyttede til Veng samme år, så videre til Kalvø i Skanderborg Sø i 1168 for endelig at etablere sig på en halvø mellem Mossø og Gudensø i 1172, hvor der var mulighed for at udnytte vandkraften.

Efter Reformationen blev klostret forvandlet til kongeligt jagtslot, inden det blev beordret nedrevet for at genbruge byggematerialerne i Skanderborg Slot. Materialer blev også genanvendt i landsbyen Emborg, som bredte sig over klostertomten. I perioden 1911-41 blev der foretaget omfattende arkæologiske undersøgelser under ledelse af Nationalmuseets C.M. Smidt med Anders Andersen som opsynsmand. Dele af landsbyen blev nu opkøbt, så der kunne skabes en ruinpark, ligesom der blev bygget et museum og et billethus. Endnu i min barndom når jeg besøgte Øm, var ruinområdet opdelt i to gennemskåret af en vej.

I 1975-78 fik den daværende lærestol i middelalderarkæologi under ledelse af Olaf Olsen mulighed for at undersøge det mellemliggende område, da vejen skulle omlægges, så de to ruinområder kunne forenes. Udgravningerne pågik i fire sæsoner med Ole Schiørring og Søren Gottfred Petersen som daglige ledere og med Rikke Agnete Olsen som leder af registreringen af fund. Selv deltog jeg som ung student i udgravningen af vestfløjens kælder i 1978.

Senere har der været yderligere et antal udgravninger – i 1979, 1981, 1986, 1994-96 og 2006. Krongaard Kristensen deltog i Olsens udgravning i 1975, medvirkede i 1979 og blev leder af udgravningerne i 1990'erne, som skulle markere klostrets 100-årsjubileum.

Mange vigtige forskningsprojekter og udgravninger er begyndt med fanfarer og stor opmærksomhed i medierne. Si-

den venter man på at få resultaterne fra undersøgelserne fremlagt i en afsluttende publikation, og undertiden venter man forgæves. Ved Øm Kloster kunne man forvente en publicering efter lærestolens kampagner i 1970'erne, men de kom ikke. Som så ofte har andre projekter og opgaver afledt opmærksomheden for de involverede. Dog er der udkommet en lang række studentspecialer, antologier og artikler, men det er Krongaard Kristensen, som efterfølgende har samlet alle stumperne sammen til en helhed, hvilket han skal berømmes for.

Øm Kloster er en smukt formgivet, letlæst og velillustreret bog med mange farvefotografier taget af forfatteren selv. Den henvender sig således både til læg og lærd. Bogen indledes af et forord. Derefter følger 14 hovedkapitler samt tre ekskurer. Og bogen afsluttes med noter, kilder og litteratur, navne- og stedregister.

Øm Kloster er en systematisk og omfattende præsentation og analyse, som hverken kan eller skal genfortælle i en anmeldelse. I stedet vil jeg fremhæve enkelte interessevækkende nedslag fra min læsning:

Krongaard Kristensen gør op med forestillingen om en såkaldt "idealplan" for cistercienserne, som har præget mange fremstillinger. Ønskemålet om at etablere sig i en "ødemark" kunne betyde, at man tvang bønder og landboer til at flytte. Man kan notere, at den første klosterkirke på stedet før teglkirken, som blev indviet i 1257, stadigvæk ikke er lokaliseret. Jeg husker, hvordan man 'hurtigt' ledte efter den i 1978 øst for kirkens sydlige kapeller, men gravede ned i en da ukendt kanal, og at jorden ind til billethuset slog revner, mens museumslederen bekymret kiggede på.

En overraskende iagttagelse ved udgravningen i 1970'erne var, at fratergården i Øm først blev færdigbygget eller lukket til alle sider i slutningen af 1400-tallet. Dette er blevet præsenteret tidligere, men

kommer her igen i forgrunden. Østhuset, som jeg troede var blevet tolket som hospital med en underløbende kanal, kan også have været en abbedbolig. Nyt for mig er også dateringerne af kanalerne, hvor den østre med hjælp af dendrokronologi kan identificeres som broder Martins kanal, omtalt i klosterkrøniken. Munkekanalen længere øst om klostret kan eventuelt have været for pramfart. Og Krongaard Kristensen påpeger muligheden for eksistensen af en kanal også på Emborg Odde i Mossø.

På pædagogisk vis redegøres for funktionen af de forskellige områder med begravelser: Munke blev begravet øst for kirken og østfløjen; abbeder døde i embedet blev begravet i kapitelsalen; velgørere blev begravet i kirken og korsgangen, måske også munke i korsgangen; lægfolk blev jordfæstet nord for kirken. Det kan noteres, at lægen Kristian Isagers forestilling, at klostret har haft en omfattende hospitalsvirksomhed, kan betvivles. Videre at Jakob Kieffer-Olsens (og Lars Redins) armstillingskronologi tilsyneladende ikke passer i Øm. Krongaard Kristensen minder om, at kun omkring halvdelen af klosterområdet er blevet undersøgt. Øm Klosters ladegård er således ikke lokaliseret, men kan tænkes at have ligget mod vest, hvor der har været få undersøgelser. Hvor omfattende klosterområdet i Øm kan have været, vises illustrativt ved at lægge de velkendte grænser for Sorø Klosters 7 hektar store areal hen over planen for Øm.

Cistercienserne opfattes normalt som billedfjendtlige, men i Øm er fundet bygningsfliser med motiver – en hjort, fugl, løve, borg, skib og ryttere – hvor Krongaard Kristensen ved sidstnævnte endog antyder, at den kan have forestillet tempelriddere. Blandt udvalgte genstande nævnes eventuelle lægeinstrumenter, og der opfordres til at "søges efter udenlandske paralleller og medicinsk litteratur";

her kunne Krongaard Kristensen have opsøgt en afhandling af den historiske arkæolog Johanna Bergqvist, *Läkare och läkande. Läkekonsstens professionalisering i Sverige under medeltid och renässans* (2013), som netop undersøgte et lignende kilde-materiale. Afsluttende får vi at vide, at antallet af munke kan tænkes at have været færre end 10 i senmiddelalderen men med desto flere tjenestefolk.

Ekskurserne handler om vidt forskellige emner, som hver især er interessante, men som tilsyneladende ikke har kunnet passe ind i hoveddispositionen. Ekskurs 1 med et udblik til andre cistercienser-klostre viser, hvordan Øm Kloster kan have set ud, noget vi ellers er henvist til at forestille os fra grove fundamenter og løse bygningssten. Ekskurs 2 om dagens gang lærer os bl.a., at munkenes tid gik med tidebønner, messer, kapitel og måltider, så der kun var 1½-2½ time til manuelt arbejde hver dag. Og i ekskurs 3 om ruinsens tilstand får vi Krongaard Kristensens kritiske kommentarer til udstillingen af grave, en malplaceret mindesten for biskop Gunner, skiftende restaureringer samt planter, som breder sig.

Som nævnt er bogen som helhed letlæst og særdeles velillustreret, men af og til kan den efter min opfattelse gå for dybt ind i arkæologiske detaljer, så den kommer til at ligne en udgravningsrapport. Det sker især ved præsentation af de nyere udgravninger (s. 84ff, 94ff). Og de indgående arkitektoniske beskrivelser i udblikket i ekskurs 1 kan præges af så mange fagtermer, at de bliver vanskelige at følge.

Bogen om middelalderklostret i Øm udspringer af en kulturhistorisk forskningstradition, der har resulteret i talrige solide præsentationer af enkelte eller grupper af pladser og monumenter, alt fra dysser til købstæder. Det er ikke her, man skal forvente dristige hypoteser, nye teoretiske perspektiver eller kontroversielle diskussioner. Derimod får man en sober

fremlæggelse af iagttagelser og tolkninger ledsaget af kildekritiske overvejelser, altså helt i ånden fra lærestolens tidlige år. Med det sagt så kommer *Øm Kloster* af Hans Krongaard Kristensen til at blive et standardværk for alle interesserede af ikke bare dette midtjyske kloster, men også af cistercienserordenen og dets klostre i Danmark mere alment. Det er bare at lykønske forfattere, selskabet og forlaget og håbe, at værket bliver flittigt læst, skimmet, anvendt og refereret til fremover.

Jes Wienberg
Institutionen för Arkeologi
och Antikens historia
Lunds Universitet

Stine Vestergaard Laursen og Rasmus Birch Iversen med bidrag af Peter Mose Jensen og Mads Bakken Thastrup: *Hummelure. Landsby, langhus og Landbrug i Østjyllands yngre jernalder.* Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter 114. Højbjerg 2020. 108 sider. ISBN 978-87-93423-53-4. Pris: 248 DKK.

Den store akilleshæl i forhold til den danske museumslov og dens rammer for de mange årlige nødudgravninger er de manglende midler til publicering af udgravningsresultaterne. At publicering ikke er en del af udgravningsbudgettet gør, at det kun er meget få af de mange udgravninger af jernalderens bebyggelser, der bliver gjort tilgængelige for et bredere publikum. Alene af den grund er publikationen af Hummelurelandsbyen en glædelig begivenhed. Lokaliteten er beliggende i det centrale Østjylland ved landsbyen Skjoldedelev nordvest for Aarhus og blev udgravet mellem 2009 og 2012, men har dog være kendt siden midten af 1980'erne, hvor nedgravningen af naturgasledninger førte til mindre undersøgelser. Landsbyen har eksisteret i pe-

rioden fra den sene del af yngre romersk jernalder og indtil midten af 500-tallet i germansk jernalder.

I modsætning til hovedparten af bopladsudgravninger fra de seneste årtier er der ikke tale om en nødudgravning, men derimod en forskningsgravning finansieret af foreningen PlanDanmark. Det er nok også derfor, vi ser publiceringen af netop denne lokalitet, for bortset fra finansieringen er der som sådan ikke noget, der adskiller den fra mange andre sammenlignelige jernalderbopladser, der er udgravet inden for rammerne af museumslovens kap. 8. Der er ingen usædvanlige fund, centralpladsindikatorer eller spor efter særlige håndværksmæssige aktiviteter. Der er derimod tale om en almindelig agrar bebyggelse. Det almindelige er dog også bogens styrke, for med en problemorienteret tilgang til materialet formår forfatterne at vise den almindelige bebyggelses udsagnsværdi i forhold til en række aktuelle problemstillinger vedrørende jernalderens samfundsudvikling.

Bogen er bygget op af fem kapitler, der i realiteten er fem selvstændige artikler med særskilte noter og litteraturlister. Formatet gør bogen overskuelig og let tilgængelig, hvis det kun er et enkelt aspekt, man er interesseret i. Der indledes med en kort introduktion til jernalderen i Østjylland med opridsning af aktuelle problemstillinger. Afsnittet lægger vægt på Romerrigets indflydelse på de germanske samfund mod nord og lykkes med at flette denne overordnede ramme ind i en beskrivelse af periodens regionale forhold og fundbillede i Østjylland. Der er fokus på våbenofringer, ændringer i gravskikken, forholdet mellem centrale pladser og den almindelige agrare bebyggelse samt landbrugets udvikling.

Med denne indledning er scenen sat for næste kapitel, der udgør selve fremlæggelsen af Hummelurelandsbyen. Det er en komprimeret fremlæggelse i den forstand,